

שער ששי - דינים

סימן לא

נימוקים לפסקי דין

ראשי פרקים

א. בעל דין חושדו

ב. חושדו ואינו מלגלג

ג. פרוש אחר בדברי רב פפא

ד. אופן הנימוק

ה. בע"פ או בכתב

ו. כפיה לדין או על מקום הדיון

ז. טעם כתיבת הטענות בדין בכפיה

ח. נימוקים בבית דין הגדול

ט. חשש טעות

י. עד מתי יכול לבקש נימוקים

יא. למנוע טעות בעתיד

יב. קיבל על דעת שיכתבו נימוקים

יג. נימוקים בזמן הזה

יד. נימוקי דעת המיעוט

טו. דין בהלכות סנהדרין ולא בהלכות דעות - בדעת הרמב"ם

טז. כשיש טעם לשבח לגלות

נדרשנו פעמים רבות לענין החובה או הזכות לנמק פסקי דין, אם זכותו של בעל דין לדרוש נימוקים או שזו חובתו של ביה"ד. ומה הדין כאשר אחד הדיינים היה בדעת מיעוט, אם מותר לו לנמק דעתו.

א. בעל דין חושדו

איתא בסנהדרין לא,ב: איתמר נמי אמר רב ספרא, שנים שנתעצמו בדין, אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נלך למקום הועד, כופין אותו ודן בעירו. ואם הוצרך דבר לשאול, כותבין ושולחין. ואם אמר כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני, כותבין ונותנין לו. ובתוס' שם (ד"ה ואם), כתבו וז"ל:

"דוקא היכא דנתעצמו לדון וכו' וכפו אותו לדון כאן, אבל בעלמא לא. וכן משמע באיזהו נשך (ב"מ סט,א) גבי תרי כותאי דעבוד עיסקא, דאמר ליה חזינא דכל בתר דידי קאזיל מר, וקאמר, כי האי ודאי צריך לאודועי. מיהא יש לדחות דהכי קאמר, כי האי ודאי צריך לאודועי אע"פ שאין שואל מאיזה טעם נתחייב צריך לאודועי, אבל בעלמא, אי שאיל - אין, אי לא - לא."

מדברי התוס' מבוארים שני דינים: כאשר דנו בכפיה, אם מבקש הבעל דין נימוקים, על הדין לתת לו נימוקים לפסק דין. וכאשר אחד הצדדים חושד לדיין שהיטה את הדין לחובתו, וכנידון הגמרא בב"מ סט,א-ב שאמר הבע"ד לרב פפא שחושדו, אע"פ שלא ביקש נימוקים, צריך הדיין לנמק דינו, וכפי שאמר רב פפא בגמ' בב"מ שם: "כל כהאי גוונא ודאי צריך לאודועיה".

אמנם מדברי התוס' בב"מ סט,ב (ד"ה כי האי) נראה שמצמצם את חובת הנימוק בעל דין חושדו לאופן שיש רגליים לחשד, וז"ל התוס':

"משמע דוקא הכא לפי שהיה לו פתחון פה לחשדו קאמר דצריך לאודועיה משום והייתם נקיים מה' ומישראל ..."

בנידון הגמרא שם העיר אחד מבעלי הדין לרב פפא על סתירה בפסקיו, שפעם אחת כשחלק השותף שלא מדעת חבירו את כספי השותפות, פסק רב פפא שיכל לחלוק בלא דעת חבירו. וכאשר אותו שותף שחלקו פעם קודמת שלא מדעתו, חלק לשנה אחרת שלא מדעת חבירו יין של השותפות, פסק רב פפא שלא יכול לחלוק שלא מדעת חבירו. וכאן התעורר חשדו של השותף בסתירת פסקיו של רב פפא ("קא חזינא דבתר דידי קא אתי מר"). באופן זה שיש לו פתחון פה לחושדו ויש בסיס לחשד, סבר רב פפא שעליו לנמק את פסק הדין. אבל במקום שאין בסיס לחשד, אע"פ שבעל דין חושדו, אין הוא מחויב לנמק את פסק דינו. ועיין במאירי (ב"מ סט,ב) שכתב: "... הא בשאר מקומות שאין סרך חשד, אינו צריך". הרי כדי שתהא חובת נימוק ע"פ נידון רב פפא, צריך שיהיה מקום ("סרך") לחשד. וכן מבואר מדברי הרשב"א (ב"מ סט,ב): "... שלא יוציא לעז עליו הואיל ויש כעין אמתלא".

וכן פירש הסמ"ע (יד,כג), שכתב; "ודוקא במקום דאיכא לחשוד מודעינן ליה", ודבריו נסובים על דברי המחבר בשו"ע שם (יד,ד);

"יש אומרים שאם רואה הדיין שבעל דין חושדו שנוטה הדין כנגדו, צריך להודיעו מאיזה טעם דנו אפילו אם לא שאל."

וא"כ לפי פרוש הסמ"ע יש כאן שני תנאים: אחד - שרואה הדיין שבעל דין חושדו. והשני - שיש אכן בסיס לאותו חשד. כאשר שני תנאים אלה חוברים יחדיו, על הדיין להודיעו מאיזה טעם דנו, ואפילו לא ביקש זאת הבע"ד.

והחשד בנידון רב פפא, ניתן לכאורה לפרש בבי' אופנים. הפירוש הפשוט שחשד אותו כותאי שרב פפא לא נוהג במידת היושר, שהרי לא יתכן שיתן שני פסקים סותרים באותו ענין. אך ניתן גם לפרש שחשד הכותאי ברב פפא שלא ירד מספיק לעומק הדין, לא הפעיל חשיבה מספקת כיצד לפסוק, אולי העובדות לא היו נהירות ולכן הוציא פסקי דין סותרים במקרים מקבילים.

ב. חושדו ואינו מלגלג

ומבואר בסמ"ע שמקור דבריו הם מהנימוק"י בבי"מ (מ,ב בעמוה"ר), וז"ל:

"כגון דא וכו', צריך לפרש הטעם כדי שלא יחשדוני, אבל בעלמא היכא דליכא חשדא אם היה מלגלג על הדין, לא מודעינן ליה טעמא דדינא אלא אדרבה משמטינן ליה כגברא דמפקר בבי דינא."

הנימוק"י מתיחס למציאות הגמרא שהבע"ד טען כנגד רב פפא, ובמקרה זה ס"ל לנימוק"י שצריך בסיס לחשדות. כאשר אין בסיס לחשדות, לא רק שלא מנמקים אלא אף משמטינן את המלגלג. אלא שצ"ע לדברי הנימוק"י, מה יהיה הדין במציאות שהבע"ד לא אמר שחושד אלא שביקש נימוקים, ורואה הדיין שמבקש הבע"ד נימוקים מפני שחושדו, ואין בסיס רחב לחשדות כנידון סתירת פסקי רב פפא, האם חייב לתת נימוקים אם לאו. וברור שבכגון זה לא שייך לנדונו, שהרי לא לגלג או דיבר נגד פסה"ד ורק ביקש נימוקים. והספק נתון בהסבר פשט דברי הנימוק"י, מה בא הנימוק"י לאפוקי ולהסביר בדברי רב פפא.

ולכאורה נראה דהנימוק"י בא לדייק בדברי רב פפא במילים "כגון דא", כלומר דוקא כאשר רוצה הדיין לברוח מהחשד, אולם כאשר נראה שכל דברי הבע"ד הם על-מנת לקנטר וללגלג, אינו צריך לנמק, ואדרבא משמטינן ליה. לאמור - לא דברי הבע"ד הם הנותנים והקובעים אלא תחושתו של הדיין - חושדו או לא חושדו. תחושה זו של הדיין יכולה להתבסס גם על טענה שמעלה הבע"ד בסתירת פסקי הדין, ויכולה להיוצר גם מכח עצמו, שחש שקיימת כאן סתירה המעלה חשד. והוא הדין כאשר יבקש הבע"ד נימוקים ויחוש הדיין שחושדו שנטה מדרך האמת, הואיל ויש כאן חשד, עליו לנמק דבריו. רק כאשר אינו חושדו ומלגלג על הדין או חושדו בפה מלא במקום שאין מקום לחשד ורואה הדיין לפניו לא חשד אלא זילזול, אין מקום לנימוקים אלא לנידוי. כך היה נראה לענ"ד בבאור דברי הנימוק"י, וזאת מכח מש"כ; "אבל בעלמא היכא דליכא חשדא", והיינו שהמודד הוא אם יש חשד או אין חשד, ולא אם יש מקום לחשד או אין מקום לחשד, בניגוד לדברי התוס' הנ"ל שתלו הדין באם יש לו פתחון פה או אין לו פתחון פה. אלא שהסמ"ע הנ"ל פירש את דברי הנימוק"י בשיטה אחת עם דברי התוס', לאמור - דדוקא כשיש רגליים לחשד (וכנידון סתירת פסקי רב פפא) עליו לנמק, וא"כ כאשר אין רגליים לחשד, אם יבקש נימוקים ולא ילגלג, אף שאין מקום לנידוי, מ"מ אינו חייב לנמק, וצ"ע.

ועיין עוד בחתם סופר בתשי' (חח"מ סי' יב ד"ה ועדיין י"ל) שכתב בבאור דברי הנימוק"י והרמ"א, דאף דראוי שהדיין יפרש טעמו כדי להסיר חשד, מ"מ אין רשות לבע"ד לתבוע מהדיין, ועזות פנים היא לומר שחושדו, "דוקא אם שם מחסום לפיו מחמת יראת הדיין וכבודו, אז נכון הדבר לפרש הטעם מעצמו להוציא עצמו מהחשד", וקמ"ל הרמ"א דבמקום שיש מקום לחשוד וכעובדא דרב פפא, אפילו שאל אע"ג דהרע לעשות, מ"מ כתבינן ליה מאיזה טעם, שהרי הכותאי העיז פניו נגד רב פפא, ובכל זאת רב פפא ראה לנכון לנמק פסקו.

עוד ראיתי ברדב"ז בתשי' (ח"ג סי' תקעח) שכתב דבעל דין חושדו שייך רק בעמי הארץ או כגון תרי כותאי, אבל אם הבעל הדין הינו צורבא מרבנן וחולק על הדיינים ואומר טעם לטענתו והם לא חששו לטעמו, "ואפילו אמר טעם עם הספר והם לא הסכימו לדעת הספר לפי שיש עליו חולקים או שנחלקו בהבנת דברי הספר", גם בזה אין בית הדין חייב לנמק פסקו כאשר הטעם הוא מפני החשד, אלא אם נמצא שהדיין טעה בדבר משנה או בשקול הדעת, יהיה חייב לשלם מביתו או שיחזיר הדין, לפי הענין. ברם, בתשי' מהר"מ גלאנטי (סי' צא ד"ה למען ציון) כתב דבתלמיד חכם יש טעם לכתוב נימוקים ("... להיות הבע"ד אשר יצא חייב מבית דיננו תלמיד חכם, וכל כי האי בעי לאודועי הוריני מהיכן דנתוני"). ומשמע שם דבכל ענין יש לכתוב נימוקים, ובפרט בבע"ד חושדו, עיי"ש.

ג. פרוש אחר בדברי רב פפא

האמור לעיל הינו ע"פ הסבר התוס' בדברי רב פפא "כהאי גוונא ודאי צריך לאודועי", דהיינו שצריך לנמק מפני החשד. כך מוצאים אנו בדברי התוס' בב"מ סט, ב הנ"ל, וז"ל:

"ויש מפרשים דהכא כל כהאי גוונא צריך לאודועיה, דלא איירי הודעה מאיזה טעם חייבו אלא היה משיבו כל כהאי גוונא היה לך להודיעו כשחלקת ולא היה לך לחלוק שלא מדעתו."

לכאורה לפ"ז רב פפא נימק את פסק דינו וטען כלפי הבע"ד שיש להפריד בין חלוקה של מטבעות לחלוקה של יין. לפי הסבר זה לא ברור לכאורה אם רב פפא ראה חיוב לנמק (כפי החיוב שחש להסבר הראשון בבע"ד חושדו) או שהוא נימק את פסקו לפנים משורת הדין, אף שלא ראה חיוב לנמק. לאמור - השאלה היא מה בא פרוש זה לאפוקי מפרוש קמא. האם הפרוש רק משנה את הפשט בדברי רב פפא, אבל לדינא כיון שרב פפא נימק את דבריו, הרי שראה חיוב. או שהיש מפרשים באים לשלול את חובת הנימוק בבעל דין חושדו. ונראה שהיש מפרשים באו לאפוקי מדיוק המילים "כהאי גוונא". דלפי פרוש קמא משמעות דברי רב פפא דדוקא בכהאי גוונא - שהבע"ד חושדו, שומה על הדיין לנמק, משא"כ כשאין הבע"ד חושדו. וע"ז הקשו התוס' את קושייתם מהגמ' בסנהדרין, דמבואר שם שבכל ענין כותבים לו מהיכן דנוהו. ותירצו התוס' בתרוץ הראשון לחלק בין דין בכפיה ללא בכפיה, דכשאין הדין בכפיה דוקא "כהאי גוונא" צריך לאודועי - כשבע"ד חושדו. והיש מפרשים שוללים את הקושיא ע"פ הסברם שרב פפא לא סבר דדוקא "כהאי גוונא" צריך לנמק, וה"כהאי גוונא" בדברי רב פפא הוא חלק מהנימוק. (ועיין בריטב"א ב"מ סט, ב סד"ה כגון הא שכתב דאין לשון הגמרא הולם פרוש זה.)

לאמור לעיל יצא שאין קושיא מדברי רב פפא על הגמרא בסנהדרין, ואין צורך לחלק בין דין בכפיה לדין שלא בכפיה, ובכל ענין אם שואל מאיזה טעם דנתוני, כותבים ונותנים לו. וכן נראה לכאורה לפרש בדברי הרא"ש בב"מ (פ"ה המ"ה),

דלאחר שהביא את דברי התוס' וקושייתם ופרוש היש מפרשים, כתב וז"ל:

"... ואפילו לאידך פירוש אין ראיה מכאן, דהכי פירושו, כי האי גוונא צריך לאודועי אפילו לא ישאל לכתוב מאיזה טעם דנתוני, כי הכא שלא שאל שיודיעוהו אלא קאמר חזינא דבתר דידי קאתי מר, אבל בעלמא אם שאל כותבין לו."

הרא"ש מתיחס לתרוץ הראשון של תוס' וס"ל דאין ראיה דדוקא בחושדו צריך להודיעו הטעם, דבגמרא בסנהדרין מיירי ששאל מאיזה טעם דנוהו, משא"כ בנידון דרב פפא שלא שאל וביקש נימוקים אלא טען "חזינא דבתר דידי קא אתי מר", בכהאי גוונא דוקא בחושדו, אבל אה"נ, אם מבקש, בכל ענין יש לתת לו נימוקים. מבואר שנקודת הדגש בדברי הרא"ש היתה הדיוק "בכהאי גוונא", דליש מפרשים אתי שפיר ואף לתרוץ קמא י"ל שאין סתירה, ודוקא כהאי גוונא צריך לאודועי בחושדו כשאינו מבקש נימוקים. לפ"ז ליש מפרשים יש חיוב לנמק בכל ענין אף באינו חושדו ואף באינו בכפיה אלא בכל ענין שטוען מהיכן דנתוני חייב לנמק. ועיין בטור (חוי"מ סי' יד), שכתב וז"ל:

"ואף במקום שאין שומעין לנתבע להסתלק מן הדין, אם אמר לדין כתוב לי מאיזה טעם דנתני, כותבין ונותנין לו. ואם יראה לדין שבעל הדין חושדו שנוטה הדין כנגדו, צריך להודיעו מאיזה טעם דנו אפילו אם לא ישאל, כדי שיהיה נקי מה' ומישראל."

בפשטות הדברים מטים לדברי אביו הרא"ש, דבחשד צריך לכתוב אפילו לא שאל ממנו הבע"ד, אבל בעלמא אם שאל הבע"ד, כותבים ונותנים אף בלא חשד. אלא שהטור מיירי לכאורה רק בכפיה, שהרי כל דבריו מתיחסים לרישא - במקום שאין שומעין לנתבע, והיינו בדין בכפיה, וא"כ צ"ע בדעת הטור בדין שאינו בכפיה ואין מקום לחשד, אם צריך לנמק דינו. אלא שהב"ח במקום פירש בכיוון אחר, דבדין בכפיה יש יותר רבותא לכתוב נימוקים מאשר בדין שלא בכפיה, וע"כ בודאי כשהדין לא בכפיה ושואל מהיכן דנתוני, דכותבין ונותנים לו, וז"ל:

"... לא מיבעיא היכא שדנוהו מדעתו, דפשיטא דשומעים לו שהרי הוא חושש שמא טעה הדיין ומבקש לסתור הדין, אלא אפילו בדנוהו בכפיה, דאיכא למימר דלפי שסירב מתחילה עד שכפוהו, א"כ מה ששאל שיכתבו לו אינו אלא להתריס כנגד כבוד בית דין לפי שכפוהו ואין שומעין לו, וקאמר דאפילו הכי שומעים לו."

ולכאורה הסברא שכותבים נימוקים מחשש שמא טעה הינה סברת הרמב"ם כמובא להלן ולא סברת הרא"ש, וקשה להסביר שיטת הטור כשיטת הרמב"ם. ומ"מ הב"ח גופיה כתב דדעת הטור (וכוותיה ס"ל גם לרבינו ירוחם, כמובא בב"י שם) אינה להלכה, אלא קיי"ל כדעת ר"ת דס"ל דבכפיה ינמק הדיין אם הבע"ד מבקש, ובמקום דאיכא חשד ינמק אף אם לא שאל, (ועיין להלן בדעת הרמב"ם).

ד. אופן הנימוק

וכאמור, התוס' חילקו בין נידון רב פפא לנידון הגמרא בסנהדרין. חילוק שונה מצאנו בדברי הרמב"ן (ב"מ סט, ב, להלן הובאו דבריו) וכן בנימוק"י (ב"מ מ, ב, בעמוה"ר). לשיטתם יש שני סוגים של "מהיכן דנתוני". יש נימוקים המתארים את הטענות ואת מסקנת הדין, ויש נימוקים המנמקים את טעמו של הדין. כאשר מבקש

בעל דין לילך לבית דין הגדול וכפווהו לדון בעירו, אין כותבים לו טעמים וראיות הלכתיות, "אלא כותבין פלוני טען כן ופלוני השיב כן, מתוך דבריהם נזדכה פלוני, ובבית דין של בית הועד הם ידעו טעמו של דברי" (נימוק"י הנ"ל). משא"כ בנידון רב פפא שבעל דין חושדו, לא סגי בכתיבת הטענות והמסקנות אלא צריך להסביר לו את הנימוק והטעם כדי להסיר חשד.

ועיין בגמרא סנהדרין ל,א כיצד כותבים פס"ד שיש בו דעת רוב ודעת מיעוט, ונחלקו בזה אמוראיים היכי כתבין שלא ילך רכיל ולא יהיה מיחזי כשיקרא, והסיקה הגמ' דכתבין הכי - מדבריהם נזדכה פלוני (ועיין להלן מש"כ בענין דעת רוב ומיעוט). ומשמע ברש"י שהמחלוקת היא לא בענין כשאחד מבעלי הדין בקש נימוקים אלא השאלה היא של בית הדין כיצד לכתוב. אלא שהרמב"ם בהל' סנהדרין כב,ח כתב על דין זה, וז"ל:

"שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין, כותבין לו כך: בא פלוני לבית דין של פלוני עם פלוני בעל דינו שטענו בכך, ויצא זכאי או חייב ונותנין לו..."

הרי שהרמב"ם מפרש את הגמרא באופן ששאל אחד מבעלי הדין שיכתבו לו פסק דין, ולכאורה משמע ברמב"ם שכוונתו לנימוקים, דהא פס"ד צריכים לכתוב גם אם לא בקש אחד מבעלי הדין, אלא בהכרח הרמב"ם מייירי בנימוקים. ומבואר בדבריו דכשואל נימוקים אין כותבים אלא הטענות והמסקנה. וצ"ע מה הכריחו לפרש כן, דהא הגמרא מתפרשת לכאורה ביחס לבית דין שצריך לכתוב מסקנת הדין ולא הנימוקים, כיצד יכתבו באופן שלא יהיה מיחזי כשיקרא ולא יהיה הולך רכיל, ועיין עוד להלן מש"כ בשוב דעת הרמב"ם.

וכן נראה מדברי הסמ"ע (יד,כד) בהתייחסו על דברי הרמ"א שם שכתב: "וכל-שכן אם אומר כתבו לי מאיזה טעם דנתוני", וקאי על דברי המחבר שאם בע"ד חושדו, צריך לכתוב הנימוקים אפילו לא בקש. והקשה הסמ"ע דמאי קל-וחומר יש כאן, דהרי בבע"ד חושדו צריך לכתוב גם את טעם הפסק, ואילו כשמבקש הבע"ד שיכתבו לו מהיכן דנוהו, סגי בכתיבת הטענות. דהא הרמ"א מייירי בנידון שדנוהו ע"י כפיה, וכדמוכח מהמשך דברי הרמ"א. ותיירץ דמייירי שלא ביקש טעם הדין מפני שרוצה לילך לביה"ד הגדול, "ויציאת ידי שמים וחובת הבריות אהאי אינו אלא שיכתבו לו טענותיהן ופסקיהן". ומבואר עכ"פ דבחושדו צריך לכתוב נימוקים וראיות לפסקו. (ולכאורה היה מקום לישוב דהרמ"א ברישא של דבריו מייירי עדיין בבע"ד חושדו, ורק אח"כ כתב דינו של מי שדנוהו בכפיה.) ועי"ש בסמ"ע ס"ק כה דמבואר דאם הבע"ד מבקש נימוקים וראיות "ודאי יאמרו לו, שהרי אפילו זה שרואין ב"ד שחושדין אותו ולא ביקש טעם הדבר, נתבאר דצריכין להודיעו הטעם". ונראה דאין זה אלא מן הצדק ולא מן הדין, דהא כתב בלשון "ודאי יאמרו לו", ולא כתב דצריכין לומר לו. ואפשר דסגי בנימוקים בע"פ ואין צריכים לנמק בכתב, ועיין בשואל ומשיב (תנינא, ח"ב סי' פד).

אמנם ברדב"ז בתש' (ח"ג סי' תקעח) נמצא שפירש לאידך גיסא, ולמד בדברי הרמב"ם דבע"ד חושדו סגי בכתיבת העובדות והמסקנות, אולם כאשר דנו בכפיה, כיון דע"פ דברי הרמב"ם מבקש נימוקים מחשש שמא טעה הדיין, "צריך לכתוב לו טעמי הדברים להודיעו שלא טעו. והדין נותן, כיון שאם לא כפו אותו, אם שאל פסק דין נותנין לו, היכא דכפו אותו מסקינן ליה דרגא וכותבין לו גם טעמים וראיות". הרי שפירש הפוך מדעת הראשונים הנ"ל, דלשיטת הראשונים הנ"ל, כיון דבכפיה מבקש נימוקים כדי ללכת לביה"ד הגדול, סגי בטענות והמסקנות וביה"ד

הגדול ידע לפסוק, ורק מפני החשד צריך לנמק טעמים. משא"כ לרדב"ז - בחשד סגי בטענות ומסקנות, ובכפיה, כיון שחושש שטעה, צריך לכתוב גם הטעמים והראיות. (ומענין לציין מש"כ החות יאיר בתש"י ס"י מב שאין חיוב לכתוב אלא הטענות והפסק דין "ועי"כ קיצרתי". ועי"ש בתשובה הארוכה קיצור מהו וכיצד ראה לנכון לנמק. ועי"ש בסי' קסה דהיא שרוצה הבע"ד לילך לבי"ד הגדול, פשיטא שצריך לכתוב הנימוקים והראיות.)

ה. בע"פ או בכתב

ובריטב"א בחידושו לב"מ (סט, ב ד"ה כי הא) הביא את חילוק הרמב"ן, והוסיף:

"ובכיצא במעשה דהכא שיש לזות שפתיים, יש לו לדיין להודיעם בעל-פה טעמו של דין..."

מבואר בריטב"א ד"כותבים ונותנים לו" נימוקים, היינו בנימוקים עובדתיים וכאמור, אך הנימוקים שצריך הדיין לתת כאשר חושד בו הבע"ד, אין עליו לכתוב הנימוקים והראיות ההלכתיות אלא סגי בנימוק בע"פ וכפי שעשה רב פפא. ובראשונים האחרים לא נזכר כן, ועיין ברמב"ן ב"מ סט, ב (המובא להלן) שכתב: "... אבל לא לכתוב טעמי הדין כמו שעשה רב פפא לזה מפני החשד..." ואפשר שאין זה דיוק כ"כ. ומ"מ לא מצאתי להדיא בראשונים שחילקו בין נימוקים בכתב (כשצריך לבית הועד) לנימוקים בע"פ (מפני החשד), אך מילתא דמסתברא היא דכדי לאפוקי מחשדו של הבע"ד סגי באמירת הנימוקים בע"פ. אמנם בתומים יד, אורים ס"ק ג דכתב לשיטת הרמ"א דאף בנידון הגמרא בסנהדרין דשואל שיכתבו לו נימוקים, ולדעת חלק מהראשונים אין צריך לכתוב לו הראיות אלא הטענות והמסקנא, אבל מ"מ צריכים לומר לו בע"פ את הנימוקים והראיות "דזהו ג"כ חשדא, דהא חושש שהם העבירו עליו הדרך וטעו". וזה שונה מהריטב"א הנ"ל, דהריטב"א מיירי בנידון רב פפא והתומים מיירי בנידון הגמרא בסנהדרין.

ובב"ח בתש"י הישנות (סו"ס כב) כתב דלבעל דין עצמו צריך הדיין לנמק פסקו בע"פ, וכפי שעשה רב פפא. ומטרת הנימוק - שיוכל הבע"ד לשכנע את הבע"ד אולי יחזור בו ויקבל את פסה"ד. אולם משלא השתכנע הבע"ד ועומד בדעתו, צריך לכתוב הנימוקים. וכן ס"ל דרב פפא היה מנמק בכתב אם לא היה מסתפק ההוא כותאה בנימוק בע"פ. ושם בתש"י (בד"ה ועוד נ"ל) כתב דבמציאות שחפץ בנימוקים כדי לסתור הדין ולהביא הדין להכרעת בית דין גדול יותר, אין ספק שעיקר הנימוקים הם בכתב ולא בע"פ, "ופשוט הוא, שהרי הטעם משום והייתם נקיים, ולא יצא נקי כשהודיעו בע"פ ולא קיבל דבריו אלא ע"י שכותבין ונותנין לו ומראה לחכמים, אז יצא נקי מה' ומישראל". אמנם נראה מדבריו דאף בדין בכפיה הטעם הוא מפני והייתם נקיים, ולכאורה הטעם כדי שיוכל להחזיר הפסק.

ועיין בשואל ומשיב (תנינא, ח"ב סי' פד) שכתב דמשמע דאין צריך לתת נימוקים בכתב וסגי בנימוקים בע"פ, "ומשמע דזה גרע טפי לתת בכתב", מ"מ "לולי דמסתפינא היה נ"ל להיפך". וראית השואל ומשיב מהדין הנזכר בחו"מ סי' יא דאין לדיין לקבל טענות בכתב, מפני שבכתב יוכל ליפות השקר בתיקון הלשון. לפ"ז גם הדיין עלול ליפות פסקו בכתב בתיקון הלשון. (יש לציין שטענה זו שייכת רק באופן שפסק הדין ואח"כ התבקש לנמק, אולם כאשר נותן מלכתחילה נימוקים לפסקו, ומראה את הדרך בה הגיע לפסק הדין, לא שייך כולי האי). לכן כאשר בע"ד חושדו צריך להודיעו הטעם בע"פ ולא יוכל הדיין ליפות הפס"ד, אך כשאין חשש ומבקש נימוקים, כותבים לו בכתב, עי"ש.

ו. כפיה לדין או על מקום הדיון

ונראה מדברי התוס' ומדברי הגמ' בסנהדרין הנ"ל, דבזמן הזה דנוהגים שמקום הדיון יהיה ע"פ הכלל של "התובע הולך אחר הנתבע", וכמו שפסק הרמ"א בשו"ע חו"מ יד, א, א"כ כאשר הנתבע כפה את התובע לדון בבית דין שבעירו, הוא כדין בכפיה וחייבים הדיינים לתת נימוקים לפסק הדין אף אם אין הבעל-דין חושדו, דאין חילוק בין תובע לדון בבית הועד וכופהו לדון בעירו ע"פ דינא דגמרא, לבין כופהו לדון בעירו ע"פ המנהג, ובתרווייהו הוא דין בכפיה. דמדברי הגמרא משמע שהכפיה מתיחסת לא לעצם הדין אלא על מקום הדין, וכיון שמקום הדיון היה בכפיה ביחס לבעל הדין, הוא דין בכפיה. ואין לומר דביחס לתובע (שאותו כופים למקום הדיון) לא הוא דין בכפיה, שהרי יכול לבטל תביעתו ומי כפהו לדון. זה אינו, דכאמור הדין בכפיה האמור בגמרא מתיחס למקום הדיון, וכיון שזכותו לתבוע ממונו וכפהו הנתבע לדיינים שלא מרצונו, הוא דין בכפיה. ואין להקשות על הנ"ל מדברי התוס' בב"מ ס"ט, ב (ד"ה כי האי), דהקשו את קושית התוס' הסנהדרין ותירצו בהבדל קטן, וז"ל:

"אומר ר"ת מכח ההיא דהכא, דוקא התם דלא רצה לדון אלא ע"י כפיה, אבל אם מדעתו דנו אותו, אין כותבין ונותנין לו."

תוס' בסנהדרין דיבר על כפיה לדון "כאן", ותוס' בב"מ מדבר שלא רצה לדון אלא ע"י כפיה, משמע שעצם הדין היה בכפיה ולא מקום הדיון. אך לענ"ד הדבר פשוט דהכל מתייחס על דברי הגמרא בסנהדרין שם, ושם מבואר שהכפיה היתה על מקום הדיון ולא על עצם הדין, וכמדויק גם מדברי התוס' בסנהדרין. (ועיין במהר"מ בפירוש פשט דברי התוס', דר"ת דייק בדברי רב פפא דדוקא "בכהאי גוונא" - כנידון רב פפא - צריך להודיעו, וע"כ הקשה "מכח ההיא דהכא", וחילק כחילוקו, עיי"ש בדבריו.)

וכן נראה מדברי הגמרא בב"מ ס"ט, א-ב בעובדא דהנהו תרי כותאי דאתו לקמיה דרב פפא, שבנידון שם ראה רב פפא צורך לנמק פסק דינו לאחר שראה שאחד מבעלי הדין חושדו, ורק באופן שבעל דין חושדו צריך לנמק, מפני ששם הנהו תרי כותאי באו מדעתם להתדיין לפני רב פפא, אבל כאשר אחד הצדדים לא בא להתדיין מרצונו החופשי, הוא כדין בכפיה וחייב לנמק. והגדרת רצון חופשי ודין שאינו בכפיה נגזר מעובדא דתרי כותאי שבאו מדעתם, הא כל גוונא שאינם באים מדעתם, תהיה הסיבה אשר תהיה, אין זה מרצונם וממילא חייב לנמק בכל גוונא. וכך נמצא גם בתשי' נודע ביהודה (תנינא, חחו"מ סי' א), וז"ל:

"וכל שלא באו שני הבע"ד לפניו מעצמם לדון אלא ששלח לאחד מהם שמש להזמינו, מקרי דן בכפיה, וצריך ליתן הפסק עם הטענות בכתב אם הבע"ד מבקש, כדי שילך לבי"ד הגדול לשאול אם לא טעה, ובפרט בדורנו שהטעות מצויה."

מבואר מדבריו דגדר דין בכפיה הוא כל היכא שלא באו מרצונם אל הבי"ד, ואפילו שלחו הזמנה לאחד מבעלי הדין והלה לא סרב ולא טען דבר נגד מקום הדיון וסמכות בית הדין, אפ"ה מקרי דין בכפיה וחייב לתת לו נימוקים אם יבקש. (ועיין בשואל ומשיב (תנינא, ח"ב סי' פד) דדוקא כשהבא ע"י הזמנה (הנתבע) יצא חייב בדין, וצ"ע.)

ז. טעם כתיבת הטענות בדין בכפיה

אמנם מדברי הרמב"ן נראה דאף אם כפו אותו לדון בעירו ע"פ הכלל של התובע הולך אחר הנתבע או ע"פ כל דין אחר, אין חובה על הדיין לנמק פסקו. וז"ל הרמב"ן (בי"מ סט, ב):

"כגון הא ודאי צריך לאודועיה. איכא דיליף מהא ממאן דקביל עליה בי דינא, אי נמי אזל ליה קמיה בי דינא דקביעי באתריה, לא מצי למימר להו כתבו לי מאיזה טעם דנתוני ... אא"כ טעמא כדרב פפא ולכבוד עצמו דרב פפא גופיה משום דגופא הוא דאמר ליה. והא דאמרינן בסנהדרין כתבו לי מאיזה טעם דנתוני כותבין ונותנין לו, בשכפאווהו לדון בעירו שהוא היה רוצה לילך למקום הועד כדקתני רישא אבל בעלמא לא ... ומי שכפאווהו לדון בעירו נמי אין כותבין לו למה חייבוהו אלא כותבין כך וכך טענו, כך וכך השיבו, וחייבו אותו בכך וכך, ותלמידי חכמים שבמקום הועד הם ידעו אם בדין נתחייב זה אם לא, אבל לא לכתוב טעמי הדין כמו שעשה רב פפא לזה מפני החשד. והדין אמת, שלא מצינו כן אלא היכא שכפאווהו לדון בעירו והוא היה רוצה לילך למקום הועד, ולא לחינם נקט ליה תנא שכפאווהו לדון, אלא שמעינן מינה דאיניש אחרינא דקביל עליה לדון בפני שלושה או בפני שנים וקנו מידו, שאין לו לומר כתבו לי מאיזה טעם דנתוני, וכך היה אומר רבינו תם."

בפשטות אילולי דברי הרמב"ן היה נראה לבאר שהטעם שחייב לנמק פסקו בדין בכפיה, דמעיקר הדין כל דיין חייב לנמק את פסק דינו כשבע"ד שואל מהיכן דנתוני. זה חלק מחובתו כדין. אלא כשבאו הבע"ד מרצונם החופשי להתדיין בפניו, יכול הדיין לטעון שהסכים לפסוק ותו לא, שהרי מרצונכם באתם ומה לכם כי תלינו ותבקשו טפי מפסק דין. משא"כ כשכפוהו ודן בעירו, כשהדיין החיל את כוחו וסמכותו לכוף, אין לו טענה לברוח מהבקשה מהיכן דנתוני, וקמה חובתו כדין לנמק את דינו. וכך מבואר מדברי המאירי (בי"מ סט, ב), וז"ל:

"ומאחר שנתעצם שלא לדון בבית דין זה והכריחוהו על כך, יכול לומר כן, אבל כל שבררו שניהם בית דין והוא בית דין חשוב, אינו יכול לומר כן."

הרי שהטעם הוא מפני שהכריחוהו לדון בפניהם, והכפיה היא הנותנת והמחייבת לנמק את דינו, דאפשר שאין לדיין רשות לדון בכפיה ללא מתן נימוקים כאשר מבקש בע"ד לכך, והוא הדין לכל דיין שאינו חשוב (לשיטת המאירי). (והא דמבואר ברמב"ן דאם קיבל עליו לדון מרצונו בפני שנים או שלושה וקנו מידו, אינו יכול לבקש נימוקים, עיין במאירי הנ"ל דמדויק מדבריו דכשבררו להם בית דין שאינו חשוב, יכולים בכל ענין לבקש נימוקים).

אלא שמהרמב"ן למדנו הסבר אחר בחובת הנימוקים בדין בכפיה. הואיל והבע"ד ביקש להתדיין במקום הועד, גם לאחר שדן בעירו אנו נותנים לו את האפשרות להביא דינו בפני מקום הועד. הנימוקים שנותן הדיין הם לא כדי לרצות את הבע"ד או כדי להסיר חשד אלא כדי שיוכל להביא דינו בפני בית הועד, וע"כ הנימוקים נושאים אופי עובדתי ולא תורני הלכתי, "ותלמידי חכמים שבמקום הועד הם ידעו אם בדין נתחייב זה אם לא". וא"כ כל דין הנימוקים הוא רק במקום שרוצה לדון בבית הועד, ולא שדנו לפי הכלל שהתובע הולך אחר הנתבע. ועיין בנימוקי"י בי"מ

(מ,ב בעמוה"ר) דנראה מדבריו כסברת הרמב"ן, וכן מבואר ברשב"א (ב"מ סט,ב).
(ועיין בנימוקי"י סנהדרין י,א בעמוה"ר על הא דאיתא בגמ' דאי הוצרך לשאול דבר
מביה"ד הגדול, כותבין ושולחין, דבית דין הגדול אינו פוסק על-סמך הנימוקים
אלא מודיע דעתו לדיינים שדנו "והם דנים אותם ... דהא בעינן שיהיו בעלי הדין
עומדים לפני הדיינים". ונראה דהוא הדין לענין בית הועד.)

ח. נימוקים בבית דין הגדול

נפק"מ ממחלוקתם תהיה במקום שכפה אחד מבעלי הדין את חברו לדון בפני
ביה"ד הגדול, אם יש חובה על ביה"ד הגדול לנמק את פסקו. דלדעת המאירי כיון
שדנו בכפיה (בהיכי תימצי שיכל להתחמק מלדון בפניהם), שומה עליהם לנמק פסק
דינם, הואיל והכפיה היא הנותנת. משא"כ לשיטת הרמב"ן שכל הנימוקים מטרתם כדי
שיוכל לערער בערכאה גבוהה יותר, א"כ בבית דין הגדול לא שייכי כולי האי
ואינו יכול לבקש נימוקים. ולשיטת הרמב"ם דחיישינן שמא טעה הדיין וע"כ עליו
לנמק (כמבואר להלן), לכאורה נראה דיוכל לבקש נימוקים גם מביה"ד הגדול, דהא
חשש טעות שייך גם בהם. אלא שראיתי לבית יוסף בתש"י אבקת רוכל (סי"ז) שלמד
בדברי הרמב"ם דאין חשש טעות בביה"ד הגדול, וז"ל:

"ועוד נראה מבואר מדבריו (של הרמב"ם) שאפילו בשנים שנתעצמו לא
אמרו שאם אמר כתבו ותנו לי, שכותבין ונותנין לו, אלא כשדן אותם
בית דין הקטן ומשום דחיישינן שמא טעו ... אלא ודאי אין להרהר
אחר בית דין הגדול. ומשמע ודאי שבעל דין שיאמר לבי"ד הגדול
כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני, מנדין אותו מפני שמפקר בהם,
דאין לך אפקירותא גדולה מזו."

אמנם הבית יוסף לשיטתו שלמד בדברי הרמב"ם שחובת הנימוקים כדי שיוכל לערער
בפני ערכאה גדולה יותר, עיי"ש מש"כ בתש"י הנ"ל. לפ"ז אם נפרש בדברי הרמב"ם
שחובת הדיין להוציא עצמו מחשש טעות, אפשר דאף בי"ד חייב להוציא עצמו מחשש
טעות כלפי הבע"ד שטוען כן. אמנם מהמשך דברי הבי"ד דיש בזה חשש אפקירותא, א"כ
אף בטוען לחשש טעות אין מקום לנימוקים בבי"ד גדול בתורה ובחכמה. ברם, למש"כ
הבי"י שם בסי"י יח (יובא להלן) דיש לנמק אפילו גדול הדור כדי שיוכלו התלמידים
לדעת ללמוד ולהבין ובדוק את חומר הראיות, ודאי דגם על ביה"ד קיימת חובה זו
לנמק פסקם.

והרמ"א בהגהותיו על שו"ע חו"מ (יד,ד) הביא מהבי"י מה שלמד בדברי הרמב"ם
דבית הדין הגדול אינו צריך לנמק פסקו, וז"ל הרמ"א:

"ואין צריך לכתוב אלא מבית דין קטן לבית דין גדול, אבל בית דין
גדול שדנו, אין צריך לכתוב לו דלא חיישינן לטעותא, דא"כ אין
לדבר סוף."

אלא שכל הראיה היא מהגמרא בסנהדרין הנ"ל, ושם מיירי בדין בכפיה ולא בבע"ד
חושדו, דבדין בכפיה שרוצה להעלות הדין לביה"ד בגדול לאחר שדנוהו בכפיה
בעירו, י"ל דלא חיישינן לטעותא. אמנם בנידון של בע"ד חושדו ורוצה הדיין
לנקות עצמו מהחשד, י"ל דאף על ביה"ד הגדול חלה החובה לנמק. וכיוצא"ז ראיתי
בב"ח בתש"י הישנות (סו"ס כב) שהביא ראיה מהא דרב פפא שנימק את פסקו מפני
החשד, ורב פפא "הוה בית דין הגדול בדורו ... ואם לא היה מקבל דבריו, אין
דהיה כותב ונותן לו". הרי שעל ביה"ד הגדול חלה חובת נימוקים אף בכתב במקום

שבע"ד חושדו.

וגדר בית הדין הגדול, מצאנו בתשי' נודע ביהודה (תנינא, תחומ"מ סי' א).
הנו"ב מגדיר דלא סגי שהאב-בית-דין הוא "מומחה וגדול הדור מאד", שאם הדיינים
שישבו עימו אינם "גדולי ישראל מפורסמים בדור, אינו נקרא לענין זה בית דין
הגדול". והביא ראיה מהב"י דבעינן חכמים גדולים ומומחים ולא סגי בחכם יחידי.
(וע"ע בתשי' שער אפרים סי' קכו לענין גדר ב"ד הגדול). ומענין לציין את סיום
תשובתו של הנו"ב:

"ולא חשוד אצלי שום רב שימנע מלעשות כן, אם לא שידוע באמת שלא
דן בצדק או בזדון או בשגגה, וגס לבו ובוש מלהודות על האמת
שטעה."

הרי שמצב בו דייין מתנגד לכתוב נימוקים לפס"ד שכתב כדי שיראו ויבדקו פסק
דינו, ואף אם הוא גדול הדור ומומחה, אם לא ישבו עימו עוד שני גדולים, הרי
זה מעלה חשד שאכן לא דן כדיון. וכיוצב"ז מצאתי בתשי' מהר"ח אור זרוע (סי' ג)
שכתב דאף אם מעיקר הדין לא מהני להחזיר הדין אא"כ טעה בדבר משנה, "מ"מ נכון
הוא לכל ירא שמים לכתוב מאיזה טעם דין".

ט. חשש טעות

והרמב"ם בהל' סנהדרין (ו,ו), כתב וז"ל:

"שנים שנתעצמו בדין, אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נעלה לבית דין
הגדול שמא יטעו אלו הדיינים ויוציאו ממון שלא כדין, כופין אותו
ודן בעירו. ואם אמר כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני שמא טעיתם,
כותבין ונותנין לו ואח"כ מוציאיין ממנו. ואם הוצרך הדבר לשאול
מבית דין הגדול שבירושלים, כותבים ושולחין ושואלין ודנין להם
בעירם, כפי מה שיבוא בכתב בית דין הגדול."

(וכן בשו"ע חו"מ יד, א הביא כלשון הרמב"ם). ברמב"ם מבואר הטעם לטענת מהיכן
דנתוני - "שמא טעיתם", דהואיל ולהסבר הרמב"ם כל הטענה שרוצה להתדיין בפני
בית הדין הגדול ולא בעירו היא מחשש שמא בעירו אינם תלמידי חכמים ויוציאו
ממון שלא כדין, א"כ גם לאחר פסק הדין קם חששו לפסיקה שלא כדין. ואפשר דכל
כח הכפיה לדון בעירו כאשר יש חשש לטעות הוא מכח הדין שיכול לבדוק באמצעות
הנימוקים אם אכן היה הדין בטעות.

והנה ברמב"ם לא מבואר דהנימוקים שכותבים הדיינים בעירו נועדו למשלוח
לביה"ד הגדול כדי שהם ידונו ויבדקו אם טעו הדיינים בדין, דרק בהמשך ההלכה
הזכיר הרמב"ם שאם הוצרך לשאול מבית דין הגדול וכו', וזה לכאורה היפך דברי
הגמרא בסנהדרין לא, ב ("... כופין אותו ודן בעירו, ואם הוצרך דבר לשאול,
כותבין ושולחין. ואם אמר כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני, כותבין ונותנין
לו"), דבגמרא בסנהדרין הוזכר ענין השאלה לבית הדין הגדול קודם הענין של
מהיכן דנתוני (וצ"ע מש"כ הרדב"ז על הרמב"ם שם, וז"ל: "מימרא דרבי יוחנן
כלשון רבינו"). ואכן ע"פ גירסת גמרא דידן יש מקום לומר דענין הנימוקים הוא
חלק מהשאלה לבית הדין הגדול. דהיינו, השאלה לבית הדין הגדול, היא יוזמה של
בית הדין שבעירו, ואילו כתיבת הנימוקים היא לצורך שאלה למקום הועד הבאה
מיוזמת הבע"ד שכפוהו לדון בעירו. משא"כ לשיטת הרמב"ם (ואפשר דלרמב"ם היתה

גירסה אחרת בגמרא, דקודם הוזכר הדין של מהיכן דנתוני ואח"כ הדין של כתיבת השאלה מביה"ד בעירו לביה"ד הגדול) הטענה של מהיכן דנתוני שייכת לדין הכפיה ולא לשאלה לביה"ד הגדול, דכיון דהיו צריכים לכוף את הבע"ד שבא בטענה שמא יטעו, על הבי"ד לנמק פסקם ולהוכיח שלא טעו בדין. כאשר ענין השאלה לביה"ד הגדול הוא ענין אחר, שכאשר ביה"ד שבעירו מסתפק בדין, יכולים הם להעלות שאלתם בכתב ולפסוק ע"פ תשובת ביה"ד הגדול.

לאמור לעיל דלשיטת הרמב"ם שכל מטרת הנימוקים היא כדי להוציא מחשש טעות, אין להסתפק בכתיבת הטענות והמסקנות, מאחר ובכתיבה זו לא יצא הבע"ד מחשש טעות, דבשלמא אם היה מביא פסקם לביה"ד הגדול והם יבדקו הפסק דין, י"ל דסגי בהכי, אך לאמור לעיל דלשיטת הרמב"ם אין הבע"ד מביא את הנימוקים לפני ביה"ד הגדול, דהבאת שאלה בפני ביה"ד הגדול נעשית רק ביוזמת ביה"ד שבעירו, וא"כ על ביה"ד לנמק לבע"ד באופן שיצא מחשש טעות. אמנם לפ"ז אפשר דסגי נמי בנימוקים בע"פ, אך נראה דכיון דבדיקת הנימוקים מצריכה שיקול דעת, הדבר יתכן בדרי"כ רק בנימוקים בכתב, וע"כ על ביה"ד לנמק בכתב.

עוד צ"ע בדברי הרמב"ם מש"כ: "... כותבים ונותנין לו ואח"כ מוציאין ממנו", דבגמרא דידן לא הוזכר כלל אימתי מוציאין ממנו, קודם הנימוקים או אחריהם. וי"ל, דכיון דבע"ד טוען שמא טעו בדבר הלכה, עליהם לצאת מחשש זה, ובשעה שנימקו את פסקם, יצאו מחשש זה. ועיין בהגהות מימוניות שם ס"ק ח (וכן הוא בלחם משנה שם) דהרמב"ם בא לאפוקי דלא תימא דממתינין לו עד שיראה אם יכול להחזיר הדין, ועי"ש שהביא ראיות לכך. (ועי"ע בתש"מ מהר"מ מרוטנבורג, דפוס פראג, ס"י תקכג). ונראה דאין ממתינין לו כיון שכל הנימוקים הם לאפוקי מחשש שמא טעו ולא כדי שיראה לביה"ד הגדול, וכיון דבעי רק לאפוקי מחששו של הבע"ד, אין צריכין להמתין ומיד צריך לפרוע ע"פ פסה"ד.

והרדב"ז (על הרמב"ם שם) הביא ב פרושים אם דוקא היכא דנתעצמו לדין הוא דכותבים ונותנים לו נימוקי הדין, או אף בלא נתעצמו. ובפרוש השני, כתב וז"ל:

"ויש מפרשים דבעלמא נמי אי שאיל כתבו לי וכו', כותבין ונותנין לו, וכן נראה לי דעת רבינו, דאין לך התעצמות יותר ממי שאין רוצה לפרוע עד שיכתבו לו מאיזה טעם דנוהו."

ודבריו צ"ב, דהא לכאורה יש חילוק בין "נתעצמו" עליו דיברה הגמרא (והרמב"ם), לבין ההתעצמות עליה מדבר הרדב"ז. הגמרא מיירי כשלא רצה לדון ודנוהו בכפיה, ואינו דומה לדין מי שהסכים לדון ורק הפרעון הוא בכפיה. ועוד, דלא ההתעצמות היא הגורמת אלא הכפיה. אמנם למש"כ י"ל, הואיל והטעם שכותבים ונותנים לו הוא מכח טענתו שמא טעיתם, טענה זו יכולה להיות בין קודם הדין ובין לאחר פסק הדין, מאחר ולא הכפיה לדון היא הגורמת והנותנת אלא טענת שמא טעיתם, וע"כ חידש הרמב"ם שיכול לטעון טענה זו קודם ביצוע פסה"ד, וכותבים ונותנים לו ומיד יפרע ע"פ פסה"ד. והתעצמות אליבא דהרדב"ז הינה הטענה שמא טעיתם בדין. (ועיין בב"ח חו"מ ס"י יד סו"ס ד שכתב וז"ל: "ומשמע מלשון הרמב"ם שכתב כותבין לו ואח"כ מוציאין ממנו, דמיד מוציאין עד שיבא מבית דין הגדול. ואין חילוק בין אם חושדו שמטה הדין כנגדו או שמא טעה". ונראה להסביר הב"ח על הדרך דלעיל, ואכמ"ל).

לפ"ז גם אין צורך להסביר את הסבר ההגהות מימוניות והלחם משנה דאין ממתינין לו עד שיראה אם יכול להחזיר הדין. דהסברם בא בעקבות השאלה מה חידש

הרמב"ם. אמנם למש"כ דדין זה ליתא בגמרא, ובא הרמב"ם לומר דטענת שמא טעיתם יכול לטעון קודם הדין ואף לאחר הפסק דין, ע"כ החידוש ברמב"ם שכותבים ונותנים לו נימוקים קודם שמוציאין ממנו, והדגש הוא על "כותבים ונותנים לו", ואילו להג"מ וללחם משנה החידוש הוא בהמשך; "ואח"כ מוציאים ממנו", דמוציאים ממנו מיד אחר הנימוקים ולא ממתנינים שמא יחזור הדין.

אמנם דעת הלחם משנה (שם) דאף לשיטת הרמב"ם כותבים ונותנים לו דוקא במקום שדנהו בכפיה, ודלא כרדב"ז. וצ"ל דס"ל ללחם משנה דאף טענה זו של שמא טעיתם הינה דוקא כשטען זאת קודם שדנו וכשסרב לדון לפנייהם, אך כאשר קבלם לדין מרצונו, הרי הוא לא חשש לטעות, ובכך סילק טענתו זו לאחר גמר הדין.

ברם, כדעת הרדב"ז מצאתי בתש"י לחכמי פרובינציא (מהדורת הרב אברהם סופר, בתש"י שעי"פ סדר חו"מ, סי' נא) באחד שחתם על שטר בוררין (ומשמע שם שקיבל את הבוררין מרצונו) ויצא פס"ד נגדו וטוען שהבורר טעה, אם יוכל להביא את דינו בפני ת"ח, וע"כ השיב רבי אבן מרואן ב"ר משה דמיירנגאש:

"יראה שיש לראובן לטעון על חנוך ולבקש שיכתוב לו מאיזה טעם דנו, כי יראה לראובן שטעה חנוך בפסק הריב, כי ההיא דפרק זה בורר ... והפירוש הוא (בגמ' בסנהדרין) מפני שנראה לו שטעה בדינו אותו דיין שדנו, וכן יאמר ראובן לחנוך בדומה לי שטעית בדיני, כתוב לי מאיזה טעם דנתני ונלך לבי"ד הגדול. ובזמן זה אין אנו צריכין כשיזדמן כזה אלא ללכת אחר בי"ד יפה וחשוב ומומחה שנוכל למצוא בגלילות אשר נהגנו לחיות מפיו, זה הורה לנו הרמב"ם ה' סנהדרין פ"ו ... "

מבואר מתש"י זו דאף במקום שלא טען מתחילת הדין נלך לביה"ד הגדול או למקום הועד אלא קיבל על עצמו בורר או בוררים, ולאחר פסה"ד טוען שטעה הלה בדינו, יכול לדרוש נימוקים ולהביא דינו בפני מקום הועד. וטעם הדבר כאמור לעיל - דכיון דבקשת הנימוקים היא מחשש לטעות בדין, מה לי קיבל הדיין ברצון ומה לי קיבלו מחמת כפיה, והיא סברת הרדב"ז הנ"ל.

י. עד מתי יכול לבקש נימוקים

ראיתי במהר"מ מרוטנבורג (דפוס פראג, סי' תקכד) שנשאל אם יש זמן לבקשת הנימוקים, והשיב דלא קבעו חכמים שום זמן לדבר, דהואיל וקיי"ל בסנהדרין לא, א דכל זמן שמביא ראיה סותרת את הדין, הכי נמי כל זמן שאמר לדיינים כתבו לי מאיזה טעם דנתוני, כותבים ונותנים לו. ונראה דמההר"ם לשיטתו דכל הנימוקים כדי לסתור הדין בביה"ד הגדול. לפ"ז במקום שאינו יכול לסתור הדין, וכגון בזמן הזה שאינו יכול לערער על פסה"ד בפני ביה"ד הגדול אלא עד ליום ממתן פסה"ד (ע"פ תקנות הדיון), אי"כ אינו יכול לבקש נימוקים אלא עד לזמן זה. אמנם עדיין י"ל ע"פ שיטת הרמב"ם דמתן הנימוקים הוא מחשש טעות, אי"כ כל זמן שטוען שטעו הדיינים, יוכל לבקש נימוקים, ואם טעו, אף שאינו יכול לסתור, מ"מ יתבע את הדיין שישלם (כפוף לתנאים ההלכתיים המובאים בשו"ע חו"מ סי' כה), וצ"ע.

וכדעת המהר"מ מרוטנבורג נמצא גם בתש"י לחכמי פרובינציא (קידושין, יא, יד); "שאפילו לכמה שנים אוכל לסתור הדין בדבר זה בטענות או בראיות אחרות כשיזדמנו לי ואפילו יהיה בבית דינו של משה, ואפילו אומר אלף פעמים שאין לי עדים ואין לי ראיה". אמנם שם הדברים נרשמו מפי אחד מבעלי הדין, אך נראה דכן

היא ההלכה. וכן נראה מתש' הבית יוסף (אבקת רוכל סי' יח, סד"ה ומהגמי' יש להוכיח).

יא. למנוע טעות בעתיד

סברא נוספת לכתיבת נימוקים, נמצא בדברי הבית יוסף בתש' אבקת רוכל (סי' יח ד"ה אבל לר"ת), וז"ל:

"... ועכשיו שאין לנו בית דין הגדול, מי שאומר עכשיו הודיעוני מאיזה טעם דנתוני, אין דעתו רק להראות לחכמים ולתלמידים ותיקין כנז"ל מרב כהנא ורב אשי שהשתיקו לרב כנז"ל, ולא ללכת לבית הועד. וכן צריך צריך להודיעו הטעם והראיה ברורה מגט מצירון, שנמצא פה תשובה מגדול הדור להתיר האשה מיד, וכל תלמיד ותיק שראה ראיתו יודע שהיא שגגה שיצאה מלפני השליט, וכן לא עשו עתה מעשה על-פיו. ואם היה כותב בקצרה והיתה בלי ראיה, היה נעשה מעשה שנית על-פיו, כאמור אין בודקין מן המזבח ולמעלה."

מבואר מדברי הבית יוסף דיש חיוב בכתיבת הנימוקים כדי ללמוד הדין, שהרי פעמים רבות נכתבת מסקנת הלכה ורבים סומכים על המסקנה, וכאשר לומדים ודנים בראיות מוצאים שאין הדבר פשוט, ובנידון הבית יוסף מיירי בתשובה שכתב גדול הדור וכל תלמיד ותיק שראה הראיה, הבחין שטעה. וע"כ כדי שיוכלו לסמוך על דברי התשובה, חובה על הדיין (וכן על הרב הפוסק בענינים של שו"ע או"ח ויור"ד) לנמק את דינו, כדי שיוכלו לבדוק וללמוד, בדור זה ובדורות הבאים.

יב. קיבל על דעת שיכתבו נימוקים

עוד טעם לשבח בכתיבת נימוקים לפסק דין נמצא ברדב"ז בתש' (ח"ג סי' תקעח) בשם הגאונים, שאם בתחילת הדין אמר הבע"ד שלא יקבל דינם אם לא יכתבו לו נימוקים, "כותבין ונותנין לו אפילו לא טען ללכת לבית דין הגדול מעיקרא". אמנם בזמן הזה במרבית מבתי הדין הוסיפו בשטר הבוררין שבית הדין פטור מחובת נימוקים. ונראה לכאורה דפטור זה מהני בדין בכפיה, אך בבע"ד חושדו נראה דחייב לנמק להיות נקי מה' ומישראל. אמנם בבתי הדין הרבניים האזוריים, לא רק שפטור זה אינו מוצא ביטוי בשטר הבוררין (בדיני ממונות בהם אין לבתי הדין האזוריים כח כפיה ע"פ החוק), אלא אדרבה - תקנות הדיון מחייבות לנמק כל פסק דין, וכך נכתב בתקנות הדיון (תקנה קיד - קטז):

"כל החלטה, למעט החלטה דיונית, שניתנה תוך מהלך המשפט, צריכה להיות כתובה ומנומקת ... כל פסק דין צריך להכיל, מלבד ההחלטה בנושא המשפט, גם סיכום תמציתי של טענות הצדדים, קביעת העובדות החשובות, נימוקי ההחלטה. בהסכמת שני הצדדים ואחרי שויתרו על זכות הערעור, רשאי בית הדין להוציא פסק, מבלי לפרש מאיזה טעם דן."

לכאורה כאשר באים הצדדים לפני ביה"ד האזורי שידון בעינים, ובעינים שבסמכותו ע"פ החוק (נישואין וגירשין והכרוך בהם) שבאים בכפיה לפני ביה"ד, הרי באו על-דעת כן שינהגו ע"פ תקנות הדיון ויכתבו נימוקים, ואף הדיינים התמנו על-דעת כן, ואינם רשאים לפטור עצמם מחובת הנימוקים. וכך כתב הגר"ע יוסף שליט"א (יביע אומר, ח"ב חחו"מ ב, ח) בענין סמכות ביה"ד הגדול לערעורים,

"ואפילו באו שני הבע"ד מעצמם אצל ה"ד, רשאים ה"ד למחול על כבודם לכתוב טעמיהם ונימוקיהם, שאם ירצה לברר הדין בפני ביה"ד הגדול, יוכל לעשות כן. ומה גם אחר שהונהג כן, אדעתא דהכי נכנסו הבי"ד לשרת בקודש, וכדאי מאד הדבר, שע"י זה ינתן תוקף לכל פסקי הדין שלנו להוציאם לפועל ע"י הממשלה..."

אמנם הסיפא בדברי הגר"ע יוסף שליט"א מתיחסת כנראה לענין ביה"ד הגדול לערעורים, אך בהחלט ניתן לומר גם ביחס לנימוקים שאדעתא דהכי נכנסו הדיינים לשרת בקודש. מה עוד שפסקי דין לא מנומקים, מקשים על הצדדים בהגשת הערעור, וכך מוצאים אנו בפסק דין של ביה"ד הגדול (בהרכב: הגר"א הרצוג, הגר"ב צ' עוזיאל, הגר"מ ראטה, מובא באוסף פסקי דין ח"א, עמ' קסו), וז"ל:

"בית הדין הגדול נתקל כאן בקשיים מיוחדים לרגל החוסר של נימוקים בפסקי הדין של ביה"ד מדרגה א. זוהי זכותו של כל בעל דין לתבוע מביה"ד מאיזה טעם דנתוני, אחרת נמנעת ממנו למעשה האפשרות לערער על פסק הדין. כשאין מנומקים את פסק הדין, או כשאין מנומקים אותו כל צורכו, הרי מקפחים בזה זכותו של הבעל דין ומכבידים על הדיון בביה"ד לערעורים. ובעצם צריך היה להחזיר את כל הענין לביה"ד מדרגה א בשל חוסר נימוקים לפס"ד המעורער, אלא שאין אנו עושים את זה רק מתוך רצון למנוע עינוי דין מהצדדים."

הרי שקבע ביה"ד שחוסר נימוקים מהווה קיפוח של הצדדים בזכות הערעור. וכך גם קבע ביה"ד הנ"ל (בהרכב: הגר"א הרצוג, הגר"ב צ' עוזיאל, הגר"מ ולקובסקי, מובא באוסף פסקי דין ח"א, עמ' קמט), וז"ל:

"בניגוד גמור לסע' פ של תקנות הדיון בבתי הדין בארץ ישראל, לא נמצאים בפסה"ד המעורער שום נימוקים. חסרות בו לא רק העובדות שעליהן מבוססת השקפת ביה"ד הראשון בנוגע לגובה הסכום הדרוש למזונות הבנות ובנוגע ליכולת הכלכלית של הנתבע וכדומה, אלא גם לא באה שם לידי ביטוי עמדתו של ביה"ד ביחס לבעיות המשפטיות שבהן תלויה הכרעת הדין בנדו"ד."

אמנם ביה"ד לא סתר הדין עקב חסרונות פורמאליים אלה, אך ביקורתו כתובה ונתונה על ביה"ד בשל אי כתיבת נימוקים. ובענין אחר הוציא אותו הרכב בביה"ד הגדול החלטה המחזירה את התיק לביה"ד מדרגה א לשם הוצאת פס"ד מנומק (שם עמ' קנד). וכך נהג גם ביה"ד הגדול (בהרכב: הגר"ש אלישיב, הגר"ב זולטי, הגר"מ אליהו), ראה פד"ר כרך ט עמ' 198 וע"ע שם עמ' 360.

יג. נימוקים בזמן הזה

כבר ציינתי לעיל את דברי הנודע ביהודה בתשי' (תנינא, חחו"מ סי' א) דלא נחשד אף רב שימנע מלכתוב נימוקים, "אם לא שיודע באמת שלא דן בצדק או בזדון או בשגגה, וגם לבו ובוש מלהודות על האמת שטעה". וכן נמצא במהר"ח אור זרוע (סי' יג) דנכון לדיין ירא שמים לנמק על-סמך מה דן. והדברים נכונים הן ביחס לבתי הדין האזוריים והן לבתי הדין לעניני ממונות דבכל אתר ואתר (ואציין שבביה"ד לעניני ממונות שע"י הרבנות ברמת-גן הנהגתי שבשטר הבוררין לא תופיע

הפיסקא - המקובלת בשטרי בוררין רבים - שביה"ד פטור מחובת נימוקים, ואכן כל פסקי הדין שיצאו מתחת ידינו, ללא יוצא מן הכלל, היו מנומקים עובדתית והלכתית, וכן נוהגים גם בביה"ד לעניני ממונות שע"י הרבנות בירושלים ובעוד מקומות). ק"י בתי הדין הרבניים האזוריים, הן בענינים שדנים בכפיה והן במסגרת בוררות, הואיל וכפופים לתקנות הדיון, על-דעת כן נכנסו הדיינים לשרת בקודש ועל-דעת כן מתדיינים בפניהם. מה עוד שהואיל וזכות המתדיינים לערער בביה"ד הגדול לערעורים, כשפסק הדין מנומק יודעים הם על מה ולמה לערער, וזו זכותם ע"פ הנהוג הקיים.

עוד נראה דבזמן הזה אנו הדיינים בבחינת "בע"ד חושדו", הן הציבור הדתי וכל-שכן הציבור החילוני, בין אם חושדים בנטיית הדין, ובעיקר חושדים הם שהדיינים לא נחתו לעומקא דדינא, ואפשר שפסקו ע"פ התרשמות ולא ע"פ עובדות וראיות מוצקות, או שפסקו מסברת ליבם ולא ע"פ ההלכה הכתובה, הנהוגה והמסורה. וכאמור לעיל, גם בנידון רב פפא י"ל שהכותאי חשד לרב פפא לא ביושרו אלא בכך שלא נחית לעומקא דדינא. בדרך זו של כתיבת נימוקים מוציא הדיין עצמו מידי חשד זה. וטעם זה שייך אף בבי"ד הגדול, וכמש"כ הבי"ח הנ"ל דרב פפא גדול הדור היה, ובכל זאת ראה מקום לנקות עצמו מחשד.

כמו-כן נראה דבדרך זו יש משום קידוש השם, דמראים אנו שבתורת ישראל ישנה התייחסות לכל ענין ולכל בעיה, וכן שבבתי הדין הדנים ע"פ דין תורה מוציאים דין אמת לאור. ואל יאמר הטוען, הרי ידוע שפסק בוררות טוב לו שלא ינומק משינומק, שהרי אם ינומק, כאשר אחד הצדדים לא יחפוץ לקיים הפסק ויבוא הדבר לפני בית המשפט, עלול בית המשפט להכנס לגופם של דברים ולבדוק את פסק הדין. למעשה כאשר בית המשפט נוכח לדעת שהבורר שקל והשקיע ראשו ורובו עד הגיעו לפסק הסופי, הוא אינו מתערב בפסק דין, ואדרבה, מאשרו לאלתר ומסלק טענת הצד החייב שהיה כאן טעות בהליך לא תקין וכו' (זכות השמורה לבעלי הדין לטעון בבית המשפט כנגד הבורר). ומספר פסקי דין שכתבנו ברמת-גן הגיעו עד לשערי בית המשפט, ואושרו לאלתר, כאשר השופט מציין בפסק דינו שנעשתה כאן עבודה עיונית ויסודית, ועל אתר אישר את פסק הדין.

יד. נימוקי דעת המיעוט

מדי פעם עולה השאלה אם רשאי (או ראוי) ביה"ד במקרה והפסק דין התקבל ברוב דעות, לכתוב את נימוקי דעת המיעוט, ובכלל זה שם המזכים והמחייבים. דהנה במשנה בסנהדרין כט, א תנן: ומנין לכשיצא לא יאמר אני מזכה וחברי מחייבים, אבל מה אעשה שחברי רבו עלי, על זה נאמר (משלי יא): "הולך רכיל מגלה סוד". ושם במשנה יש שתי גירסאות. הגירסא האחת כנ"ל שהדין נלמד מקרא דמשלי, והגירסא השניה: "על זה נאמר (ויקרא יט), "לא תלך רכיל בעמך", ואומר, "הולך רכיל מגלה סוד". ולכאורה יש נפק"מ בין שתי הגירסאות. דלגירסא דידן שהדין נלמד מהפסוק במשלי, אין זה בכלל איסור רכילות של התורה אלא מידת המוסר בדרך התנהגותו של דיין. ואילו לגירסא השניה יש כאן איסור דאורייתא. ולגירסא שלומדת משני הפסוקים, קשה, דאמאי מייתי לפסוק בכתובים אחרי לימוד מהפסוק בתורה, "ויהודה ועוד לקרא". ובגמ' שם לא, א משמע כגירסא הלומדת גם מקרא דויקרא, והיינו שיש איסור דאורייתא. ואפשר דלגירסא הלומדת רק מקרא דמשלי, גם התם יש למחוק את הלימוד מהפסוק בויקרא. אמנם בתוספת יו"ט על המשנה בסנהדרין (גז), מבואר דבמשנה לא גרסינן והברייתא הוסיפה על המשנה, וזה ראייה לגירסת הרי"ף הרא"ש והרמב"ם שלמדו רק מהפסוק במשלי, דהם לא גרסו במשנה אלא לימוד זה, וכן הוא בגמ' בב"ק צט, ב, ובירושלמי סוף פרק זה בורר. לפ"ז מדברי

הפוסקים שלמדו רק מהפסוק במשלי נראה שזו עבירה בגדר המוסר של רכילות ולא איסור דאורייתא. או י"ל, דהפסוק במשלי לימדנו גדר ברכילות דאורייתא, דאף מי שמגלה סוד הוא בכלל רכיל. לפ"ז לא קשה על הברייתא שהביאה את הפסוק בכתובים אחר הלימוד מהפסוק בתורה, דהפסוק בכתובים מלמדנו הלכה בדין רכילות, ועיין עוד להלן מש"כ בדברי הרמב"ם.

ובטעם הדין, ראיתי ברמב"ם בפירוש המשניות (ג,ז) שפירש :

"וזה כי הדיינים ישאו ויתנו בדין ובעלי דינין יוציאו אותם מעליהם אחר ששמעו טענותיהם. והטעם בזה כדי שלא ישאו פנים לאחד מבעלי הדין. ועוד, שלא ידע החייב מי חייב אותו, כדי שיהיו הדיינים אהובים אצל בני אדם, ולא ידע אחד מהם מי הוא אשר חייב ולא אשר זכה, ולפיכך אמרו במי שמגלה הסוד מהם ומודיע מי הוא המזכה ומי הוא המחייב, הולך רכיל מגלה סוד."

ולכאורה צריך להבין, דאם הטעם שיהיו הדיינים אהובים אצל בני אדם, הרי פשיטא שלא יהיו הדיינים אהובים אצל הכל, וגם אם התקבלה ההחלטה פה אחד, הרי שיהיו אהובים על הזכאי ולא על החייב, ומה לי אם שלושתם אהובים אצל אחד ולא אהובים אצל אחר, או שנים אהובים אצל אחד ודיין אחד אצל אחר. ונראה דהיא גופא ההודעה מי הוא המזכה ומי הוא המחייב, היא הגורמת לאיבה. אמנם בגמרא (סנהדרין ל,א) מבואר דאף אם לא מודיע לאחד הצדדים מי המזכה ומי המחייב אלא במסגרת פסק הדין נכתב שפלוני זיכה ופלוני חייב, יש בזה משום לא תלך רכיל. ועיי"ש ברבינו חננאל דהטעם "שלא יבוא הבעל דין לשמור איבה לזה המחייב". ואפשר דכאשר חייבו פה אחד מבין הבע"ד שלא היה צד לזכותו והלכה ברורה בדבר, משא"כ כאשר יודע שאחד מזכה ושנים מחייבים, חושב שיש צד כוונתו ובא בטענה כלפי שני הדיינים מדוע פסקו נגדו, וכל-שכן כשדיין פסק בדעת מיעוט נגדו הוי טפי איבה, שחושב שנטה מן הדין כנגדו, וע"כ רק ברוב ומיעוט יש משום איבה.

טו. דין בהלכות סנהדרין ולא בהלכות דעות - בדעת הרמב"ם

ובגמ' שם (לא,א) איתא: ההוא תלמידא דנפיק עליה קלא דגלי מילתא דאתמר בי מדרשא בתר עשרין ותרתיין שנין. אפקיה רב אמי מבי מדרשא, אמר, דין גלי רזיא. ומיירי שם שהיה בדבר לשון הרע, עיין ברש"י, וע"כ הוציאוהו מבית המדרש, אך מפשט הגמרא לא נראה שגילה ענין שקשור לדין תורה. והרמב"ם בהל' סנהדרין (כב,ז-ח), פסק וז"ל:

"אסור לאחד מן הדיינים כשיצא מבית דין לומר, אני הוא המזכה או המחייב וחברי חולקין עלי אבל מה אעשה וחברי רבו עלי. ואם אמר כן הרי הרי הוא בכלל הולך רכיל מגלה סוד. ומעשה בתלמיד אחד שהוציא דברים שנאמרו בבית המדרש לאחר שתים ועשרים שנה, והוציאוהו בית דין מבית המדרש והכריזו עליו - זה מגלה סוד הוא. (ח) שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין, כותבין לו כך: בא פלוני לבית דין של פלוני עם פלוני בעל דינו שטענו בכך, ויצא זכאי או חייב ונותנין לו, ואין מזכירין שם המזכין ולא שם המחייבין אלא בית דין של פלוני מדבריהם נזדכה פלוני."

ודברי הרמב"ם צריכים ביאור, דהרי המעשה שארע באותו תלמיד שגילה סוד, אין זה בכלל הלכות דיינים אלא דין בהלכות רכילות ולשון הרע, שהרי לא מיירי שם

בדין שגילה את דעתו המחייבת או המזכה אלא בתלמיד וכאמור, ומדוע הביא הרמב"ם דין זה בהלי' סנהדרין. עוד צ"ב בדעת הרמב"ם במש"כ בה"ח; "שאל אחד מבעלי הדין לכתוב לו פסק דין..." שהרי מקור דברי הרמב"ם בהלכה זו הם מהגמרא בסנהדרין ל,א, ושם משמע לכאורה שהספק הוא כיצד לכתוב את מסקנת הדין במקום שהתקבל פסק הדין ברוב דעות, באופן שלא יהיה מיחזי כשיקרא ולא יהיה הולך רכיל, ושאלה זו היא ביחס למסקנת הדין ולא לנימוקים, והרי מסקנת הדין אינה תלויה בבקשת אחד מבעלי הדין, בניגוד לנימוקים. ועיין בב"ח בטור חו"מ סי' יט מש"כ בזה.

ונראה דהא דהביא הרמב"ם דין זה של ההוא תלמידא כאן ולא בהלכות דעות, ששם בפ"ז הוא מקום האיסור של רכילות, דס"ל לרמב"ם דדין זה אינו אלא דין בהלכות סנהדרין ובהלכות בית המדרש, שלא לגלות סוד מבית הסנהדרין ומבית ההוראה, וגם ההוא תלמידא גילה סוד מבית המדרש באופן שיכל להביא לאיבה, וכעין הא דאיתא בגמ' ב"ק צט,ב (יובא להלן) שגילו את ענין פסק באיסור והיתר באופן שהיה הפסד ממון ויכל לבוא לידי איבה. וכאשר אחד מהדיינים או מהתלמידים מוציא החוצה מסודות בית הדין או בית המדרש, יש דין מיוחד בהלכות סנהדרין שהדבר אסור כדי לא לגרום איבה, אך אין זה דין כלל בהלכות רכילות, וע"כ הביאו הרמב"ם כאן ולא בהלכות דעות. ולכן גם לא יליף הרמב"ם מהפסוק של "לא תלך רכיל" אלא מהפסוק של "הולך רכיל מגלה סוד", דאין זה מדיני רכילות אלא בדיני סנהדרין.

וקא סלקא דעתך שכל זה כשבא הדין ביוזמתו ומגלה לבעלי הדין את דעתו בדרך של גילוי סוד, אולם כאשר בא אחד מבעלי הדין ומבקש מבית הדין שיכתבו לו מי המזכים ומי המחייבים, הרי במסגרת של פסק דין לא שייך לכאורה גילוי סוד, דהא כל הבית דין מגלים מי המזכה ומי המחייב. ע"כ בא הרמב"ם ומלמדנו דאף אם ביקש אחד מבעלי הדין שיעשו כן, ולכאורה לא צריכה להיות מניעה בכתיבה, בכל אופן לא כותבים מי המזכה ומי המחייב. ובוהא אתי שפיר מה שקשה לכאורה בדברי הרמב"ם מדוע כתב בתחילת ה"ח: "שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין..." הרי הגמרא לא מיירי בנימוקים אלא בפסק דין, וכדי לכתוב פסק דין על ביה"ד לפסוק אף אם לא ביקש זאת אחד מהצדדים. וע"כ י"ל דהבע"ד לא ביקש פס"ד אלא לדעת באמצעות הפס"ד מי המזכה ומי המחייב, דסבר הבע"ד שלא יוכלו לכתוב אלא באופן שידע מי המזכים ומי המחייבים, דאל"כ יש כאן מיחזי כשיקרא, וע"ז חידשה הגמרא (ע"פ הסבר הרמב"ם) דגם בכהאי גוונא אין לכתוב שם המזכים והמחייבים.

אמנם זה אינו עולה בקנה אחד עם דברי הרמ"א בשו"ע חו"מ יט,ב. דהמחבר שם הביא את לשון הרמב"ם "שאל אחד מבעלי הדין וכו'", והוסיף הרמ"א: "כדרך שנתבאר לעיל סי' יד סעיף ד". אמנם הסמ"ע שם בס"ק ב נשאר בצ"ע על הרמ"א, דהא כאן מיירי בפס"ד ולא בנימוקים, עיי"ש, הביאו גם הנתיבות בבאורים שם ס"ק ב. ולמש"כ י"ל דאין כוונת הרמב"ם לנימוקי הדין אלא שיכתבו לו מי המזכים ומי המחייבים, אך ברמ"א מפורש באופן שונה, וצ"ע כמו שהקשה עליו הסמ"ע, ועיין בתומים (סי' יט, אורים ס"ק ג) מה שישב בזה.

ועדיין צ"ע לדעת הרמב"ם, מה יהיה הדין אם לא ביקש הבע"ד לדעת מי המזכים ומי המחייבים אלא ביה"ד ביוזמתו רצה לכתוב כן, האם בכהאי גוונא שרי לביה"ד לכתוב או לא. דמצד אחד מדויק ברמב"ם דדוקא שאל אחד מבעלי הדין אין כותבים, ולכאורה מילתא דמסתברא היא, דכששאל שיכתבו מי המחייבים, מאי נפקא מינה לבע"ד, אלא בהכרח דבר זה יביא לשנאה ומחלוקת. משא"כ בלא שאל, יש צד לומר דאם ביה"ד אינו מקפיד, אין איסור בדבר. או לאידך גיסא - דאפילו שאל לא כתבינן ליה, כל-שכן מעצמם הוי הולך רכיל ודמי למבואר שם בה"ז. ועיין להלן

מש"כ בשם כנסת הגדולה דדוקא אומר לבע"ד מבלי ששואלו הוי הולך רכיל, אבל אם שואל ויש לבע"ד זכות בזה שיכול להחזיר הדין, שרי לומר לו באופן דמצי למיהדר דינא. וא"כ י"ל דהרמב"ם מיירי בשואלו אבל אין לו נפק"מ מאחר ולא יוכל להחזיר הדין, ועיין עוד להלן.

טז. כשיש טעם לשבח לגלות

איתא בגמ' ב"ק צט,ב: ההוא מגרומתא (סוג של טריפות שנחלקו בטריותה רבי יוסי ברבי יהודה ורבנן בחולין יח,א) דאתי לקמיה דרב, טרפיה ופטריה לטבח מלשלומי דמי. פגעו ביה רב כהנא ורב אסי בההוא גברא (בבעל הבהמה), אמרו ליה, עביד בך רב תרתי. מאי תרתי, אילימא תרתי לגריעותא, דאיבעי ליה לאכשורי כרבי יוסי ברבי יהודה וטרפה כרבנן, ואי נמי, דאיבעי ליה חיובא לטבחא, ומי שרי למימר כהאי גוונא, והתניא, לכשיצא לא יאמר אני מזכה וחברי מחייבין, אבל מה אעשה וחברי רבו עלי, ועל זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד. אלא תרתי למעליותא, דלא אוכלך ספק איסורא ומנעך מספק גזילה.

מבואר בגמרא שתלמידי רב ספרו לבעל הבהמה שרב פסק לכאורה פסק הלכה סותר, דמצד אחד החמיר בהלכות טריפות ופסל הבהמה, ומצד שני פסק שהשוחט אינו חייב כדין שוחט המטריף את הבהמה. וסברה הגמרא דלא יתכן שאמרו לו שפסק תרתי לריעותא נגד בעל הבהמה, דא"כ הוי הולך רכיל מגלה סוד, אלא דהוי תרתי לטיבותא, שמנע את בעל הבהמה לאכול ספק טריפה, ומנעו מאיסור גזל אם היה מקבל תשלומים מהשוחט שספק הטריף. ולכאורה המעשה שעשו מצד עצם המעשה, יכול להתפרש בשני האופנים, תרתי לריעותא ותרתי לטיבותא, והגמרא הבינה שמה שעשו רב כהנא ורב אסי היה לטיבותא, דא"כ הוי הולך רכיל מגלה סוד, והיינו סוד מכותלי בית ההוראה של רב וכנ"ל. לפ"ז גם דיין המגלה את דעתו כמזכה או מחייב, יש לאסור אם אין מקום לפרש את מעשהו אלא כרכילות, אבל אם יש מקום לפרש את גילוי דעתו לתועלת, הוי למעליותא ושרי.

ואכן בקצוה"ח יט,א הביא את דברי הכנסת הגדולה (הגהת טור, יט,ב) דדוקא כשאמר אחד הדיינים לנידון מעצמו, אבל אם הנידון שאלו ורואה זכות לזה הנידון והדיין טעה באופן דמצי למיהדר דינא, אין בזה משום הולך רכיל מגלה סוד. ונראה דמקור לדין זה נמצא בגמרא בב"ק צט,ב הנ"ל, דשם מבואר דכל היכי דהוי למעליותא, שרי למימר דעתו, וא"כ גם באופן שיכול להחזיר הדין, מותר לומר שטעה הדיין, דיש בכך מעליותא ואינה רכילות. (וכן ראיתי בתומים סי' יט, אורים סי"ב שהראה מקורו לגמרא בב"ק הנ"ל). אך עדיין צ"ע, מדוע לא יאמר הדיין מעצמו לבע"ד באופן דמצי למיהדר דינא, הרי יש בזה מעליותא. והמעין בכנסת הגדולה יראה שהביא מהר"א שטיין דבכלל האיסור לומר לבע"ד שעשה לו הדיין שלא כדין במה שחייבו, וע"ז אמר הכנה"ג דהיינו באומר מעצמו וכו', אבל יתכן דאם במסגרת פסק דין יכתוב דעתו וממילא ידע הבע"ד שחייבו הדיין שלא מן הדין, בזה אין איסור. עוד י"ל ע"פ מש"כ התומים (סי' יט, אורים סי"ב) דאסור לדיין לילך לבע"ד קודם אלא עליו לומר לדיין שטעה, ואם הדיין יעמוד בדעתו מבלי להודות על האמת, מותר לו לומר לבע"ד כדי שתתברר האמת ע"י חכמים גדולים. לפ"ז י"ל דמש"כ הכנה"ג שלא יאמר לבע"ד א"כ שואלו, היינו באופן שיכול ללכת קודם לדיין ולהעמידו על טעותו, אבל אם לא עמד על טעותו או ששאלו הבע"ד, מותר לו לכתחילה לומר דעתו לבע"ד, ואין בזה משום הולך רכיל מגלה סוד כיון דהוי למעליותא.

ועיין עוד בשער המשפט (יט,א) שהביא מתש"ה הרא"ש (צט,ו) בדיינים שפסקו

לשמעון להרחיק בנינו מחלון ראובן, וטעו בדין, שמצוה לומר לשמעון שאינו מחויב להרחיק, "דהשבת אבידה היא, וטעו בדבר משנה וחוזר הדין". ומשמע דאפילו שמעון לא שאל כלל, מצוה לומר לו שטעו משום השבת אבידה. לכן העמיד שער המשפט את המהר"א שטיין באופן שאין הדין חוזר, כגון בטעות בשיקול הדעת. אבל כשהדין חוזר, שרי לדין לילך מעצמו לבע"ד ולומר לו שביה"ד טעה, ויש בכך מצוה של השבת אבידה.

והמאירי בסוגיא בב"ק (צט,ב) כתב דיראה מהסוגיא שיכול לומר אני מחייב וחברי מזכין. והסברא, דדוקא כשמספר דבר שהוא לחובת חבריו, אולם כאשר אין זה לחובת חבריו אלא לחובתו הוא, אין בכך איסור. ולכאורה י"ל שהדבר תלוי מהיכן לומדים את האיסור, אם לומדים מהפסוק של לא תלך רכיל, י"ל דדוקא באופן שגורם שנהא ונזק אסור, ולכן אם אומר אני מחייב וחברי מזכין, דאין איסור. משא"כ אי ילפינן מהפסוק של הולך רכיל מגלה סוד, י"ל דגם בכהאי גוונא יש גילוי סוד. ועיין במאירי שלמד האיסור מקרא דלא תלך רכיל בעמד, ולכן ס"ל דשרי לומר אני מחייב וכו'. וראיתי לגר"א וולקין (חושן אהרון יט,א) שכתב בתחילה לתלות הדין בשני הפסוקים הנ"ל, אולם מסקנתו דאף לפסוק של הולך רכיל מגלה סוד, אין איסור אלא באופן שיש משום רכילות על חבריו, וע"כ ס"ל להתיר בכל גוונא, ושכן מדויק מלשון המחבר בשו"ע יט,א. ועדיין צ"ע, דכאשר יאמר לחבריו שהוא מחייב וחבריו מזכים, א"כ בע"ד שכנגדו ידע שהוא זיכה וחבריו חיבו, וא"כ הוי עדיין בכלל הולך רכיל, דמי יתקע כפו שהדברים לא יגיעו לבע"ד השני.

ומ"מ לאמור לעיל נראה ברור דיש חובה לכתוב טעמי דעת המיעוט, וזאת ע"פ מש"כ בכנסת הגדולה (והביאווה האחרונים) וכן למש"כ בשער המשפט, דהואיל ובזמננו יכול לערער על פסק הדין בפני ביה"ד הגדול לערעורים, א"כ ודאי שיש חשיבות לערעור אם הפסק דין התקבל פה אחד או ברוב דעות, וכן יכולים הדיינים בביה"ד הגדול לבדוק את מקורות ההלכה ולהחזיר הדין בין בטעות בדבר משנה ובין בטעות בשקול הדעת, וכאשר יראו את דעת המיעוט, הדבר יסייע בידם. ובדרך כלל יש גם משקל לדעת מי הדיינים שהיו בדעת הרוב ומי בדעת המיעוט. לכן חובה על הדיין שדעתו היתה דעת מיעוט, לנמק דעתו למען השב אבידה לבעליה באמצעות ביה"ד הגדול. וכאשר ניתן הפסק בבי"ד לממונות שאינו נתון תחת שבט בקורתו של ביה"ד הגדול, נראה שחובה על הדיין לכתוב את דעתו דעת המיעוט בכל אופן וענין שבו ניתן להחזיר הדין. והוא הדין בדעת מיעוט בבית דין הגדול, דלא ינמק דעת המיעוט אלא במקום שיוכלו להחזיר הדין, כגון בטעות בדבר משנה.

מסקנות

א. כאשר דנו בית דין את אחד מהצדדים בכפייה וביקש נימוקים לפס"ד, על ביה"ד לנמק את פסקו.

ב. וכן הדין כאשר אחד מבעלי הדין חושד שהדיין או ב"ד היטו את הדין לחובתו. ודוקא כשיש רגליים לדבר.

ג. י"א דחובת הנימוקים בבע"ד חושדו הינה דוקא כשהבע"ד עם הארץ, ויש חולקים.

ד. לשיטת הרא"ש - בבע"ד חושדו עליו לתת נימוקים גם אם לא ביקש הבע"ד. ואם ביקש, מנמקים בכל ענין.

ה. יש מהראשונים הסוברים דכאשר מבקש נימוקים מפני שרוצה לילך למקום הועד, כותבים הטענות והפסק ללא טעמים. ובע"ד חושדו, יש לכתוב גם נימוקים וטעמים כדי להסיר החשד. ומהרמב"ם משמע דאין חילוק ובכל אופן כותבים רק הטענות והפסק.

ו. ב דעות אם בדין בכפייה יש לנמק גם בטעמים וראיות.

ז. בראשונים מבואר שהטענות והפסק יהיו בכתב, והטעמים והראיות בע"פ.

ח. כאשר כפו את התובע על מקום הדיון ע"פ הכלל שהתובע הולך אחר הנתבע, הוי דין בכפייה לענין חובת הנימוקים.

ט. שלחו בי"ד הזמנה לבע"ד, אפילו לא סרב ולא טען נגד מקום הדיון, חשיב כדין בכפייה לענין זה.

י. יש צד לומר דגם בי"ד הגדול חייב לנמק פסקו.

יא. אף שנראה מדעת הפוסקים שאין בי"ד הגדול חייב לנמק, מ"מ כל זה שהאב"ד הוא "מומחה וגדול הדור מאד", והדיינים היושבים עימו "גדולי ישראל מפורסמים בדור".

יב. דעת הנודע ביהודה שדיין שנמנע לנמק, מעלה חשד שאכן דן שלא כדין.

יג. לשיטת הרמב"ם חובת הנימוקים כדי להוציא מחשש טעות של בי"ד.

יד. בקשה לנימוקים אינה מוגבלת בזמן.

טו. בכתבת נימוקים יש תועלת ללימוד הדין בעתיד.

טז. כאשר קבלו הצדדים את הבי"ד על-דעת כן שיכתבו נימוקים, קיימת חובה לנמק.

יז. תקנות הדיון בבה"ד האזוריים מחייבת את הדיינים לנמק, וע"ד כן נכנסו הדיינים לכהן בקודש.

יח. דעת המהר"ח אור זרוע דנכון לדיין ירא שמים לנמק פסקו.

יט. יש ליתן גם את נימוקי דעת המיעוט, כאשר קיימת בזה תועלת לבע"ד, כגון שיוכל באמצעות נימוקי המיעוט להחזיר הדין בבי"ד הגדול.